

DESTRUKTIV XULQ SHAKLLANISHINING O'SMIR TARBIYASIGA TA'SIRI

Jurakulova Dildora Ziyadullayevna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

Psixologiya kafedrası dotsenti, ps.f.n.

Togizbayeva Aygerim Abduraman qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada destruktiv xulq-atvorning o'smirlik davrida shakllanish omillari hamda uning tarbiya jarayoniga ko'rsatadigan salbiy ta'siri tahlil etilgan. O'smir shaxsining psixologik rivojlanishida oilaviy muhit, tengdoshlar ta'siri, ijtimoiy muhit, ommaviy axborot vositalari va raqamli muhitning roli yoritib berilgan. Destruktiv xulqning agressivlik, ijtimoiy moslashuvning buzilishi, darsga qiziqmaslik, salbiy odatlarga moyillik kabi ko'rinishlari uning shaxs sifatida shakllanishiga jiddiy to'sqinlik qilishi ilmiy asoslangan. Shuningdek, mazkur muammolarni bartaraf etishda tarbiya jarayonining preventive va korreksion yo'nalishlari muhimligi asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *destruktiv xulq, o'smir tarbiyasi, agressivlik, ijtimoiy muhit, salbiy odatlar, psixologik muammo, oila ta'siri, tengdoshlar, ijtimoiy moslashuv, profilaktika*

Аннотация: *В статье рассматриваются особенности формирования деструктивного поведения в подростковом возрасте и его влияние на процесс воспитания. Анализируются психологические, социальные и педагогические факторы, влияющие на возникновение агрессивности, асоциального поведения и трудностей социальной адаптации подростков. Особое внимание уделяется роли семьи, окружения сверстников и современной информационной среды. Обосновывается необходимость профилактических и коррекционных мер в системе воспитательной работы с подростками.*

Ключевые слова: *деструктивное поведение, воспитание подростков, агрессивность, социальная среда, вредные привычки, психологические проблемы, влияние семьи, сверстники, социальная адаптация, профилактика*

Annotation: *This article analyzes the formation of destructive behavior in adolescence and its impact on the educational and upbringing process. Psychological, social, and pedagogical factors that contribute to aggression, antisocial behavior, and difficulties in social adaptation are examined. Special attention is paid to the role of family, peer influence, and the modern digital environment. The necessity of preventive and corrective approaches in adolescent education is substantiated.*

Keywords: *destructive behavior, adolescent upbringing, aggression, social environment, harmful habits, psychological problems, family influence, peers, social adaptation, prevention*

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Kirish. Hozirgi zamon jamiyatida o'smirlar tarbiyasi eng muhim ijtimoiy-pedagogik muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Chunki aynan o'smirlik davri shaxsning ruhiy, ijtimoiy va axloqiy jihatdan shakllanishida muhim o'tish bosqichi hisoblanadi. Bu davrda o'smirning xarakteri, dunyoqarashi, hayotga bo'lgan munosabati, ijtimoiy xulq-atvori va axloqiy qadriyatlari jadal rivojlanadi. Shu bilan birga, ushbu davr turli ichki ziddiyatlar, hissiy beqarorlik, mustaqillikka intilish va atrof-muhit ta'siriga beriluvchanlik bilan ham tavsiflanadi. Ana shunday murakkab sharoitda o'smirlarda destruktiv xulqning shakllanish xavfi ham ortib boradi.

Destruktiv xulq o'smir shaxsining ijtimoiy me'yorlarga zid bo'lgan, jamiyat va shaxs taraqqiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan xatti-harakatlar majmuasini ifodalaydi. Bunday xulq shakllari tajovuzkorlik, itoatsizlik, asotsial xatti-harakatlar, zararli odatlarga moyillik, o'qishga befarqlik, atrofdagilar bilan ziddiyatli munosabatlar ko'rinishida namoyon bo'lishi mumkin. Destruktiv xulqning keng tarqalishi nafaqat o'smirning shaxs sifatida to'liq shakllanishiga, balki uning kelajakdagi ijtimoiy hayotiga, kasbiy faoliyatiga va jamiyatdagi o'rniga ham jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda destruktiv xulqning vujudga kelishida oilaviy muhit, ota-onaning tarbiyaviy yondashuvi, tengdoshlar ta'siri, maktab muhiti, ommaviy axborot vositalari hamda raqamli makon alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayrim hollarda oiladagi nazoratning yetishmasligi, mehr-muhabbatning kamligi, ziddiyatli munosabatlar, shuningdek, ijtimoiy noqulay sharoitlar o'smir ruhiyatida salbiy o'zgarishlar yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Natijada o'smir o'z muammolarini destruktiv yo'l bilan hal etishga moyil bo'lib boradi.

Shu sababli, destruktiv xulq shakllanishining o'smir tarbiyasiga ta'sirini ilmiy jihatdan o'rganish, uning kelib chiqish omillari, psixologik mexanizmlari va ijtimoiy sabablari hamda oldini olish yo'llarini aniqlash bugungi kundagi dolzarb vazifalardan biridir. O'smirlar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning samaradorligi ko'p jihatdan destruktiv xulqning erta aniqlanishi, uning profilaktikasi va korreksiyasi to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq. Mazkur kirish qism aynan shu muammolarning ilmiy ahamiyati va ijtimoiy dolzarbligini yoritishga xizmat qiladi.

Asosiy qism. O'smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va mas'uliyatli bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davr jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishning keskin o'zgarishlari bilan xarakterlanadi. O'smir shaxsida mustaqillikka intilish kuchayadi, kattalarga bo'lgan munosabat o'zgaradi, tengdoshlar fikri asosiy mezonga aylanadi, o'zini anglash jarayoni jadallashadi. Aynan mana shu davrda shaxsning kelajakdagi hayot yo'li, ijtimoiy xulqi, kasbiy yo'nalishi va axloqiy qarashlari shakllanadi. Shu bilan birga, o'smirlik davri turli salbiy xatti-harakatlarga moyillik ham kuchayadigan davr hisoblanadi. Ana shunday salbiy holatlardan biri destruktiv xulqning shakllanishidir.

Destruktiv xulq jamiyatda qabul qilingan me'yor va qoidalarga zid bo'lgan, shaxs va atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadigan xatti-harakatlar majmuasini anglatadi. Bunday xulq agressivlik, tajovuzkorlik, qo'pollik, qoidabuzarlik, giyohvandlikka moyillik, ichkilikbozlik, jinoyatchilikka moyillik, o'qishga befarqlik, intizomsizlik, yolg'onchilik kabi ko'rinishlarda

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

namoyon bo'lishi mumkin. Destruktiv xulq nafaqat o'smirning shaxs sifatida barkamol shakllanishiga to'sqinlik qiladi, balki uning kelajakdagi ijtimoiy hayotiga ham jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Destruktiv xulqning shakllanishida oilaning o'rni juda muhim hisoblanadi. Oila o'smir uchun birinchi ijtimoiy muhit bo'lib, unda bola hayotga bo'lgan munosabatini, odob-axloq me'yorlarini, muloqot madaniyatini o'rganadi. Agar oilada mehr-muhabbat yetishmasa, ota-onalar o'rtasida doimiy ziddiyatlar mavjud bo'lsa, bolaning fikri inobatga olinmasa yoki haddan tashqari qattiqqo'llik hukm sursa, o'smir ruhiyatida ichki ziddiyatlar kuchayadi. Natijada u o'z noroziligini destruktiv xatti-harakatlar orqali namoyon etishga moyil bo'lib boradi. Ayrim hollarda ota-onaning befarqligi, nazoratning sustligi, bolaning muammolariga e'tiborsizlik ham destruktiv xulqning shakllanishiga zamin yaratadi.

Tengdoshlar muhitining ta'siri ham o'smir xulq-atvorining shakllanishida katta rol o'ynaydi. O'smir uchun tengdoshlar fikri ko'pincha ota-ona va o'qituvchilar fikridan ustun turadi. Agar o'smir salbiy muhitga tushib qolsa, u tezda nosog'lom xulq normalarini qabul qiladi. Zararli odatlar, yomon xatti-harakatlar, agressivlik va qoidabuzarlik ko'pincha aynan tengdoshlar bosimi ostida paydo bo'ladi. O'smir jamoadan ajralib qolmaslik, o'zini tasdiqlash, boshqalarga o'xshashga intilish sababli salbiy guruhlar ta'siriga berilishi mumkin.

Maktab muhiti ham o'smir tarbiyasiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar, maktabda yaratilgan psixologik muhit, baholash tizimi, tarbiyaviy ishlarning samaradorligi o'smir xulqining shakllanishiga bevosita ta'sir etadi. Agar o'smir maktabda o'zini erkin his qilmasa, uning fikri e'tiborga olinmasa, u doim tanqid qilinsa yoki kamsitilsa, unda maktabga nisbatan salbiy munosabat paydo bo'ladi. Bu esa darsdan qochish, intizomsizlik, agressivlik, o'qishga qiziqmaslik kabi destruktiv holatlarni keltirib chiqaradi.

Bugungi axborotlashgan jamiyatda ommaviy axborot vositalari va raqamli muhitning ta'siri ham tobora kuchayib bormoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, kompyuter o'yinlari, turli videomateriallar o'smir ongiga kuchli ta'sir o'tkazadi. Afsuski, raqamli muhitda zo'ravonlik, tajovuzkorlik, axloqiy buzuvchilikni targ'ib etuvchi materiallarning mavjudligi o'smir ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Nazoratsiz internetdan foydalanish agressivlikning ortishiga, real hayotdan uzoqlashishga, yolg'izlik va ijtimoiy moslashuv muammolarining kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Destruktiv xulqning o'smir tarbiyasiga ta'siri juda keng qamrovli bo'lib, u ta'lim jarayoniga, shaxsning axloqiy rivojlanishiga, ijtimoiy munosabatlariga va kelajak rejalariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday o'smirlar ko'pincha darslarga befarq bo'lib qoladi, o'qituvchilar bilan ziddiyatga kirishadi, sinfdoshlariga nisbatan tajovuzkor bo'ladi. Ularning xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlar tarbiyaviy jarayonning izdan chiqishiga olib keladi.

Bundan tashqari, destruktiv xulq o'smirning ichki ruhiy holatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Doimiy asabiylik, jahldorlik, o'ziga ishonchsizlik, tushkunlik, hayotdan norozilik kabi psixologik holatlar kuchayib boradi. Bu esa o'smirning sog'lom shaxs

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

sifatida shakllanishiga jiddiy to'sqinlik qiladi. Ayrim hollarda destruktiv xulq o'z joniga qasd qilish fikrlarigacha olib borishi mumkin.

Destruktiv xulqning oldini olish va uni bartaraf etish masalasi oila, maktab va jamiyatning hamkorlikdagi faoliyatini talab etadi. Avvalo, oilada sog'lom psixologik muhitni yaratish, farzandga mehr-muhabbat ko'rsatish, uning muammolariga befarq bo'lmaslik, ochiq muloqotni yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlarini nazorat qilish bilan birga, ularga ishonch bildira olishlari, mustaqil fikrini hurmat qilishlari zarur.

Maktabda esa tarbiyaviy ishlar tizimli ravishda olib borilishi, psixologik xizmat faoliyati kuchaytirilishi lozim. O'qituvchilar o'smirlarga nisbatan individual yondashuvni qo'llashlari, ularning ichki dunyosini tushunishga harakat qilishlari, muammolarni faqat jazolash orqali emas, tushuntirish, suhbat va maslahat orqali hal etishlari muhimdir. Sinf jamoasida sog'lom muhit yaratish, o'quvchilarni jamoaviy ishlar, sport va madaniy tadbirlarga jalb etish destruktiv xulqning oldini olishda samarali vosita bo'lishi mumkin.

Jadval 1. Destruktiv xulq shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar

Omillar turi	Ta'sir mexanizmi	O'smirlarga ta'siri
Oilaviy omillar	Mehr-muhabbat yetishmasligi, nazoratning sustligi	Ichki ziddiyatlar, norozilik, agressivlik
Tengdoshlar ta'siri	Salbiy guruhlarning bosimi, noto'g'ri namuna	Qoidabuzarlik, zararli odatlarga moyillik
Maktab muhiti	Psixologik muhit, o'qituvchi bilan munosabatlar	O'qishga befarqlik, intizomsizlik, g'azab
Axborot va raqamli muhit	Zo'ravonlik va salbiy kontent ta'siri	Tajovuzkorlik, asotsial xatti-harakatlar
Ijtimoiy sharoit	Ijtimoiy beqarorlik, noqulay sharoitlar	Stress, depressiya, ijtimoiy moslashuv muammolari

Jadval tahlili

Ushbu jadvalda destruktiv xulq shakllanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar to'plangan. Oilaviy muhitdagi mehr-muhabbatning yetishmasligi va ota-onaning nazoratdagi zaifligi o'smirda ichki ruhiy ziddiyatlar paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Tengdoshlar ta'siri, ayniqsa salbiy guruhlarning bosimi, o'smirni noto'g'ri xatti-harakatlarga olib borishi mumkin. Maktabdagi salbiy psixologik muhit esa o'qishga bo'lgan qiziqishni pasaytiradi va ijtimoiy muammolarni kuchaytiradi. Zamonaviy axborot va raqamli muhitdagi salbiy kontent, ayniqsa zo'ravonlik va qoidabuzarlik targ'iboti, o'smirning destruktiv xulqini kuchaytiradi. Shu bilan birga, jamiyatdagi ijtimoiy beqarorlik o'smir psixikasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, stress va depressiyani oshiradi.

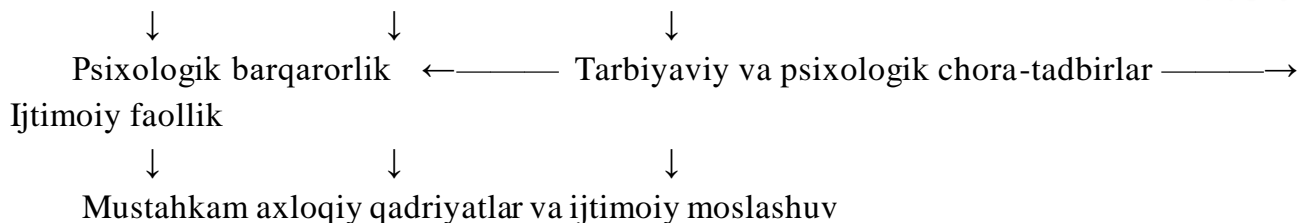
Sxema 2. Destruktiv xulqning oldini olish uchun muhim omillar

Oila qo'llab-quvvatlashi Maktabdagi sog'lom muhit Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Sxema tahlili

Ushbu sxema destruktiv xulqning oldini olish uchun oilaning qo‘llab-quvvatlashi, maktabda yaratilgan sog‘lom psixologik muhit va jamiyat tomonidan taqdim etiladigan ijtimoiy yordamning birgalikda ishlashini aks ettiradi. Oilaning mehr-muhabbati va nazorati o‘smirning ruhiy barqarorligini ta‘minlaydi. Maktabda tarbiyaviy va psixologik tadbirlar o‘smirning xulqini ijobiy tomonga o‘zgartirishga yordam beradi. Jamiyatdagi ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash esa o‘smirning ijtimoiy faolligini oshiradi va unga moslashuvchanlikni shakllantiradi. Ushbu omillar yig‘indisi natijasida o‘smirda mustahkam axloqiy qadriyatlar vujudga keladi va destruktiv xulq kamayadi.

Xulosa. O‘smirlik davrida destruktiv xulq shakllanishi shaxsning ruhiy, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga jiddiy salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Bu jarayonda oilaviy muhit, tengdoshlar ta‘siri, maktab muhiti va zamonaviy axborot makoni muhim o‘rin tutadi. Destruktiv xulq nafaqat o‘smirning o‘zini, balki atrofdagilarni ham zarar yetkazadi, ta‘lim jarayonining samaradorligini pasaytiradi va ijtimoiy moslashuvini qiyinlashtiradi. Shu bois, bu muammoni hal etish uchun oilada mehr-muhabbat va nazoratni kuchaytirish, maktabda psixologik va tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish, shuningdek, jamiyatda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni yo‘lga qo‘yish zarur. Destruktiv xulqning oldini olish va bartaraf etish uchun tizimli va kompleks yondashuv talab etiladi. Bu esa sog‘lom, barkamol va mas‘uliyatli yosh avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi. Jamiyat miqyosida esa o‘smirlar uchun foydali bo‘sh vaqtni tashkil qilish, to‘garaklar, sport seksiyalari, ijodiy klublar faoliyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘smir o‘z qiziqishlarini ijobiy yo‘nalishda namoyon eta oladigan muhitda bo‘lsa, zararli xatti-harakatlarga moyilligi sezilarli darajada kamayadi. Shuningdek, axborot makonida ham nazorat va targ‘ibot ishlari kuchaytirilishi, sog‘lom turmush tarzini, ijobiy xulq-atvorni targ‘ib etuvchi materiallar sonini ko‘paytirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, destruktiv xulq shakllanishi o‘smir tarbiyasiga jiddiy salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan murakkab ijtimoiy-psixologik muammo hisoblanadi. U o‘smir shaxsining axloqiy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishini izdan chiqaradi, ta‘lim jarayoniga salbiy ta‘sir etadi, kelajak hayotiga xavf tug‘diradi. Shu sababli destruktiv xulqning kelib chiqish omillarini chuqur o‘rganish, uning oldini olish va bartaraf etishga qaratilgan samarali tarbiyaviy, psixologik va ijtimoiy chora-tadbirlarni tizimli ravishda amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Faqatgina oila, maktab va jamiyatning hamkorlikdagi sa‘y-harakatlari orqali sog‘lom, barkamol va mas‘uliyatli avlodni tarbiyalash mumkin bo‘ladi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Ismatova, H. B. (2025). O'smirlarda destruktiv xulqning psixologik asoslari: ichki va tashqi omillar. Psixologiya Ilmiy jurnali, 1(1).
2. Yaxyoyeva, M. H. (2023). "O'smirlar va o'spirinlarda destruktiv xulq-atvorning shakllanishi". Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 1(9).
3. Nayak, R., Manoharan, M., Prasad, L., Gladston, S., Raghuram, M., Edwin, D., & Kanthi, E. (2022). Psychological issues in adolescents. Indian Journal of Continuing Nursing Education, 23, 29–39.
4. Zhang, W., & boshq. (2023). Parenting Styles and Adolescents' Problem Behaviors.

